

Huszár Magda irodalomszervezői tevékenysége a nyugati emigrációban

2020 decemberében elhunyt Huszár Magda költő, műfordító Berlinben, családja körében 96 éves korában.¹ De ki is volt ő, és miért érdemes egy irodalmi folyóirat hasábjain megemlékezzünk róla?² A véletlen hozta úgy, hogy lehetőségem volt Huszár Magda leveleit, jegyzeteit, kézíratait rendezni,³ amelyekből egy egészen érdekes 20. századi életút rajzolódott ki. A dokumentumok megannyi szálon kötődnek a magyar, és a magyar mint európai irodalomhoz, és maga Huszár Magda is, pedig kevésbé ismert személyről van szó. Tanulságos egy pillantást vetni erre a termékeny pályafutásra, amelyben igen érdekes levelekre bukkanhatunk a magyar irodalom legismertebbjeivel.

Huszár Magdaléna 1924-ben született Bánffyhunyardon (Huedin, Románia) egy unokatestvérekben gazdag, nagy református családban. Édesapja Huszár András gépészmérnök, aki családi és városi körben ismert volt szerteágazó irodalmi levelezéséről. Bánffyhunyardot Huszár Magda számára mindig a felhőtlen gyerekkori idilli levegője lengte körül, jegyzeteiben és elbeszéléseiben mindig vissza-visszatért ide, és később írói álneve is Bánfi Magda lesz. A vész-korszak alatt zsidó származásuk miatt igyekeztek megbújni: Huszár András taktikája a gyakori és feltűnés nélküli költözködés volt, miközben a családtagoknak megtiltotta a csillag viselését, és így sikerült a családnak túlélni.

Az egyetemi évek alatt, a negyvenes évek második felében Budapesten találjuk Huszár Magdát, ahol építészetet hallgat, itt ismeri meg a filozófus-urbanista Kotányi Attilát, akivel később összeházasodnak. Kotányin keresztül kerül Hamvas Béla és a Dialogikus Iskola körébe, itt ismeri meg Szabó Lajos

ÉGŐ ÁRON (1987) történész, jelenleg Bécsben és Esztergomban dolgozik.

- 1 Horváth Ágnes: Huszár Magda (1924–2020), 2021. január 26. <https://litera.hu/irodalom/publicisztika/horvath-agnes-huszar-magda-1924-2020.html> (letöltés 2023. október 26.)
- 2 Bánfi Magda in Nagy Csaba: *A magyar emigráns irodalom lexikona*. Budapest, 2000, Argumentum-PIM-Kortárs Irodalmi Központ, 61.
- 3 Köszönöm a hagyaték rendezésének és tanulmányozásának lehetőségét gyermekeinek, Kotányi Magdának, Kristófnak, Zsófiának. Az összes itt idézett levélrészlet és dedikáció a család tulajdonában van Berlinben.

filozófust is, akihez Kotányival egyre szorosabb szellemi barátság köti őket. Szabó „csütörtöki beszélgetéseknek” nevezett szemináriumaira is az ő lakásukban kerül sor. Annak a fajta széles körű irodalmi ismeretségének az alapjait, amiről a 60-as években kelt levelek tanúskodnak, ebben az időben vethették el.⁴ Bár ebből az időből alig találni írásos dokumentumot,⁵ Huszár Magda úgy emlékszik vissza, hogy a „magyar irodalmi berkekben” akkoriban is már „Budapestben mindenki ismert mindenkit”.⁶

Huszár Magda férjével és három gyermekükkel 1956 végén vágott neki az emigráció embert próbáló kihívásainak, és bár az első cél Bécs lett volna, és a német nyelvterület, először Jugoszláviában találtak menedékre. A családi legendárium szerint Hamvas Béla *Sylvester* című munkáját az ő óévi történetük ihlette a fagyos menekülttáborban. A Szabó Lajos köré tömörült szellemi kör próbált együtt maradni, több levél és kérelem (elsősorban Svájc felé) maradt meg, amiben lehetőséget keresnek egy közös ösztöndíjra. Ez nem valósult meg. Innen az út 1957-ben Brüsszelbe vezetett. Bár az emigráció éveiben elvált férjétől, a világméjük és a szellemi elkötelezettségünk hasonlóságainak köszönhetően kapcsolatuk – levelezésük tanúsága szerint – szoros és bensőséges maradt. Huszár franciás műveltségének köszönhetően gyökeret vert Brüsszelben, és egészen a 2010-es évekig itt is töltötte aktív éveit. Aktív tagja lett a brüsszeli református gyülekezetnek mint hívő és mint a magyar kultúra és nyelv támogatója. Az első olyan tevékenysége, amiről dokumentumaink vannak az ebben az évben megszervezett *Peintres Hongrois* című kiállítás a Palais des Beaux Arts-ban, amelyen Vajda Lajos, Szabó Lajos, Kotányi Attila, Szabó Lyubomir és Bálint Endre képeit láthatta a közönség.

Az ötvenes-hatvanas évek fordulója magánéleti nehézségei után a következő évtizedben a levelekben a magyar irodalmi életbe teljesen beágyazott Huszár Magdával találkozhatunk. A dokumentumokból kitűnik, hogy a Párizsban székelő és igen aktív irodalmi-társadalmi életet élő Gara Lászlónak nem csak barátja, informális kollégája s a visszaemlékezések is ennél jóval többet sejtetnek.⁷ Azt hogy a munka és személyes kapcsolatuk mennyire volt mély, nehéz feltárni, mert a levelezés itt nagyon hiányos.⁸ A családtagok visszaemlékezése

4 Huszár lektorálta Határ Győző *Az őrző könyve* című művének kéziratát 1948-ban. Erről ld. Határ Győző: *Életút II.* Szombathely, 1994, Életünk.

5 Kapcsolatát Balázs Bélával tanúsítja: Huszár Magda levele Balázs Bélának. H. n. 1945. nov. 8. MTAK kéziratár Ms 5021/247. 2 f.

6 Bánfi Magda: Fejben, írásban, szóban, képben: Szabó Lajos (1902–1967). *Irodalmi Újság*, 1967. december 1.; újraközlés: *Életünk*, 1989 (27. évfolyam, 1–12. szám), 1989/9–10. szám, 955–956.

7 Tüskés Anna, „te áldott Antológ, kitől en-nemzetem külhoni híre-sorsa lóg!” Gara László élete és munkássága. *Irodalomismeret*, 29: 2 (2018), 44–81; Tüskés Anna, „en-nemzetem külhoni híre-sorsa” Fejezetek a 20. századi francia-magyar irodalmi kapcsolatok történetéből. Budapest, 2020, Reciti, 121–177.

8 Gara búcsúlevele Huszárnak: Szabó Zoltán. „Levelek Zsuzsihoz: »Gara megölte magát«, közli Ablonczy László. *Hitel*, 2002, 7. sz., 33–42.

szerint Gara halála igen megviselte őt. Huszár Magda úgy emlékezett, hogy a Maison Internationale de la Poésie-nál együtt dolgoztak valamilyen formában, és itt ismerkedtek szorosabban össze. Az mindenesetre sejthető, hogy a Gara által hagyott űrt az irodalmi szervezésben igyekeztek, ha nem is betölteni, de némiképp pótolni. Rónay György így ír neki 1966 szeptemberében, Gara László halála után fél évvel: „Bármilyen hülyén hangzik is, hogy nagyon örülök neki, valóban nagyon örülök neki, hogy valaki vállalja a lehetőségekhez képest Laci szerepét; [...] No, de nem erről van szó, hanem a Maga tervéről, terveiről? Megint hülyén hangzik, de biztosítom, hogy mindenben számíthat rám, amennyiben valami hasznomat tudja venni.” A terv egyébként a katolikus magyar irodalmat bemutató cikk egy brüsszeli folyóiratban. A tervek aztán egy Balassi-kiadás felé gravitálnak.

Azt hogy ebben az időben Huszár Magda milyen szerepet tölthetett be, jó érezteti egy Nemes Nagy Ágnes-dedikáció 1967-ből a *Napforduló* példányába: „Magdinak, úgy is mint a modern magyar vers helytartójának és lábtörésig istápjának, szívbéli szeretettel.” Ha elvonatkozunk a dedikáció műfajának túláradó stílusától, így sem teljesen közömbös, amit a költőnő megfogalmaz. Nemes Nagy később is többször találkozott Huszárral Brüsszelben.⁹ Sejthető azonban, hogy barátságuk az évek alatt, ha nem is vesztett a fényéből, de patinásabb lett.¹⁰ Nemes Nagy egy másik dedikációja így szól 1982-ből: „Kotányi Magdinak, emlékére a brüsszeli szép napoknak, a régi szeretettel.”

Gara Lászlóval való szoros barátságához érdekes adat Cs. Szabó László levele, amiben Gara egyik korábbi lakcímére kérdez rá 1967-ben: „Van egy kérdés, egészen biztos, hogy meg tudja válaszolni, az is majdnem biztos, hogy kapásból. Erősen úgy emlékszem, hogy 1947 februárjában elkísértem G. Lacit Rue Sorcuof-i (sic!) lakásáig. Jól emlékszem? Ott lakott 1947-ben?” Huszár levelei Cs. Szabó hagyatékában 1965 és 1976 közötti időszakból maradtak fenn.¹¹

Illyés Gyula 1966-ban így ír: „Kedves Magda, sok szeretettel, együttérzéssel gondolunk Rád, szeretnénk látni, beszélni veled. Május végén néhány napig Belgiumban leszünk, felhívunk telefonon. Addig is meleg rokoni érzéssel ölelünk – Flóra, Gyula.” A kondoleáló levelet személyes találkozás követte július elején.¹² A bensőséges leveleknek és nyaralásról küldött képeslapoknak, amiket Illyés Gyula szinte mindig együtt ír Kozmutza Flórával, sajnos 1966 után nincsen nyomuk, Illyés levelezésében viszont fennmaradtak Huszár levelei. Egy

9 Pl. 1977 júliusában. Erről ld. Nemes Nagy Ágnes: *Az élők mértana, II.* Budapest, 2004, Osiris, 58–73.

10 Huszár hat levele Nemes Nagyhoz 1966–1969 között, Petőfi Irodalmi Múzeum Kézirattár Nemes Nagy Ágnes-hagyaték V. 5866/217. Közölve: „láthatatlan selyemsál a számon” Nemes Nagy Ágnes és Lengyel Balázs leveleiből. S.a.r. Buda Attila, Pataky Adrienn, Tüskés Anna. Budapest, 2019, Gondolat Kiadó, 97.

11 Petőfi Irodalmi Múzeum Kézirattár, Cs. Szabó László-hagyaték V. 6021/397.

12 Illyés Gyula: *Naplójegyzetek, 1961–1972.* S.a.r. Illyés Gyuláné. Budapest, 1989, Szépirodalmi, 194.

1978-as naplójegyzet arról tanúskodik, hogy valóban volt egy évtizednyi hallgatás kapcsolatukban: „Július 22. Küldemény – Brüsszelből. Hosszú levéllel (beszámolva az eltelt tíz évről) Kotányi Magda a *Nouvel Observateur* cikkét borítékozta, Bernard Guettáét Magyarországról.”¹³

1966-ban kelt az első (fennmaradt) levél Ottlik Gézától. Két éven keresztül, 1968 januárjáig havi rendszerességgel érkeznek „Cipitől” a levelek. Itt is, mint más esetekben, nehéz megállapítani, hogy a levelezés megszakadt-e, vagy csak elveszett. Az feltételezhető, hogy Huszár Magda a *Hajnali háztetők* francia fordításának tervével kereste meg Ottlikot. 1967. szeptember 22-én kelt levelében azt írja Ottlik Géza: „Köszönöm szépen az összes küldeményt, a fordítást, a leveleket és a *Háztetőkről* írott értő, okos és jóleső dolgokat. Közben azonban, pontosan tegnap reggel levelet kaptam de Goustine-től, ami eléggé lesújtott, azóta is kétségbeesetten töröm a fejem, mit csináljak. Kifogásolja a maga fordítását, és én még csak el se tudom dönteni, igaza lehet-e, vagy sem. [...] Nem tudok hát mást írni de Goustine-nek, csak azt, hogy én továbbra is szeretném, ha maga fordítaná...”

Kettejük levelezésébe egy idő után Újlaky (Charlotte) Sára, Ottlik német fordítója is becsatlakozik. Úgy látszik, a feladatok nehézségei alatt fáradozó Újlakynak sokat jelentenek Huszár biztató szavai: „Akár hiszed, akár nem, ezidő szerint a Te hitedből és elánodból élek; én ki vagyok zsigerezve, az Ottlik-dolgot is csak presztízsből, de kókadtan csináltam. A te lelkesedésed ébresztette fel a hamu alá került saját elánt.” Újlaky arról kérdezi egy másik levélben, hogy a *Magyar Műhelyt* érdekelné-e esetleg egy a Német Szövetségi Köztársaságban alkotó fordítók helyzetéről írott szöveg.

Egyébként nem Újlaky az egyetlen, akinek biztatást adnak Huszár sorai. Egy 1974-es levélben így ír Szentkuthy Miklós: „Kedves jó Magda, el se tudja képzelni, milyen rendkívüli örömet okozott nekem, hogy Miklóst el nem felejtette, sőt irodalmi védőszárnyai alá óhajt venni. Igazán szívem mélyéig meghatott, azonnal válaszolok is a mellékelt 1785 oldalon, tehát egyelőre csak röviden, de annál hosszabb, sokkal hosszabb és virágzó szeretettel Miklós.”

1967-esek a Pilinszkyvel váltott levelek. Ezekben egy brüsszeli útról van szó, londoni kitérővel: „Kérem, jöjjön ki értem a pályaudvarra – kéri Pilinszky –, a peronon várom, ahogy megírta. Addig is sok-sok szeretettel, barátsággal üdvözlöm: Jancsi” – zárja sorait a költő. Belgiumban július 4-től a hónap végéig tartózkodott Pilinszky Lámfalussy Sándoréknál, illetve Kotányi Magdánál.¹⁴ Ez az út egyébként jól sikerült Cs. Szabó szerint: „Pilinszky Jancsi elragadó volt,

13 Illyés Gyula: *Naplójegyzetek, 1977–1978*. S.a.r. Illyés Gyuláné, Illyés Mária. Budapest, 1992, Szépirodalmi, 359.

14 Huszárnak írt levelek nincsenek Pilinszky János összegyűjtött levelei között, viszont 1967-ben Pilinszky többeknek Huszár Magda brüsszeli címét adja meg, ahol elérhetik őt, illetve ahonnan Huszár Magda tovább tudja küldeni a neki címzett leveleket. Pilinszky János összegyűjtött levelei. S.a.r. Hafner Zoltán. Budapest, 1997, Osiris, 189–205.

ujja körül forgatta Londont. Beszélt a BBC-ben is” – írja ugyanebben az évben. Pilinszky be is számol erről az interjúról egy későbbi levélben.

Az 1966–1976 közötti évtized tevékenységéhez hozzátartozik, hogy Huszár Magda a *Magyar Műhellyel* és az *Új Látóhatárral* is kapcsolatban volt. Az *Új Látóhatárban* jelentek meg a Bánfi Magda álnéven szignált versei 1968-tól. Az alias használatára többek között azért volt szüksége, hogy a Pesten élő édesanyját ne érje kellemetlenség.

A levelek számából úgy látszik, hogy a '70-es évek második felétől – talán a kádári konszolidáció miatt – az aktivitás szervezői jellege csökken. Ahogy Huszár Magda fogalmaz: „Azt szerettem volna, hogy az alkotók egy kis (nyugati) szabad levegőhöz jussanak.” Lehet, hogy az alkotók mozgása a '70-es évektől fogva kevesebb támogatást igényelt.

Külföldi kiadásokról azonban van szó. A már említett Szentkuthy-leveleken kívül 1982-ben Spiró Györgynek ír, aki így válaszol: „Kedves Magda, mit mondjak, nagyon örültem kedves levelének. Persze minden dicséret jól szokott esni az embernek, de azért számomra külön értéke van az olyannak, amit más tapasztalatokkal rendelkező, és engem személyesen nem ismerő olvasóktól kapok – pláne a 'világ végéből' [...] Ami a külföldi kiadást illeti, szkeptikus vagyok.”

Úgy látszik, hogy a Spiró fordítás ügye megfeneklett, de Kányádi Sándor munkáiból készült francia fordítás. A rendszerváltás körüli levelekből

körvonalazódni látszik egy elképzelés, hogy Kányádit esetleg irodalmi Nobel-díjra kellene előterjeszteni, hogy a vasfüggöny keleti felére irányítsa az olvasók figyelmét úgy is, mint erdélyi író. Ennek érdekében kezdődnek a fordítások, ami díjtól függetlenül is tovább folytatódnak: „örülök a franciául való megjelenés talán-talán kilátásának. De még inkább örülök Magda irántam tanúsított gondviselő jóságának” – írja 1998-ban Kányádi.

Ezeket a leveleket olvasva persze a feladatunk az, hogy visszafelé gondolkodjunk, és a válaszból sejtjük meg, hogy mit ír Huszár. Ezért különösen érdekes egy Fejtő Ferencnek írt levél 1993-ból, ahol a Gara László szerkesztette 1962-es *Anthologie de poésie hongroise* című munkájának az újra kiadásáért¹⁵ tett fáradozásait ismerteti az elmúlt hat évből: „1991 elején itt járt Brüsszelben Göncz Árpád. Átadtam neki ajándékba egyiket a birtokomban lévő két antológia példányból, úgyis, mint műfordítónak, és egy levelet mellékeltem, amelyben kértem, hogy hasson oda: emlékezzenek meg Gara halálának 25 éves évfordulójáról.” Huszár Magda az utolsó időkig aktív volt, átdolgozott Hamvas Béla *Karneválfordítása* elkészült és a L'Âge d'homme Kiadónál várja, hogy megjelenjen.

Huszár Magda leveleinek töredékein keresztül egy a magyar irodalmi életbe beágyazott alak sziluettje rajzolódik ki, de a körvonalak még nem elég erősek és a színek tompák. A részleteiben ismert és a teljesen talán soha meg nem ismerhető levelezésből kitűnik, hogy a magyar irodalmi életben élő személyiséggel van dolgunk. Rajta keresztül és vele együtt átfogóbb vagy még inkább, részletesebb képet tudunk festeni a 20. század második fele magyar irodalmi (köz)életéről. További kutatásokra – mint minden esetben – most is szükség van a család birtokában levő hagyaték mellett mások közgyűjteménybe került hagyatékában.¹⁶

Huszár Magda személyében egy elkötelezett irodalmárt veszítettünk el, akitől egyelőre igen keveset tudunk. Egy azok közül a nők közül, akinek életútjáról leginkább úgy értesülhetünk, mint Szabó Lajos tanítványáról, Kotányi Attila feleségéről vagy éppen Gara László utódáról az '56 utáni nyugati emigráció irodalomszervezésében, holott az életút a saját jogán is érdekes és tanulságos, mint egy 20. századi (nő)sors. Széles kapcsolati hálójának csekély töredékét tudta csak felvillantani a jelen tanulmány a figyelem felkeltésére a család tulajdonában fennmaradt dokumentumok jövőbeli teljes feldolgozásáig.

15 Ha az 1962-es antológiát nem is sikerült újra kiadnia az utókornak, Gara 1957-es kötetét (*Hommage des poètes français aux poètes hongrois*, Paris, Seghers) igen kétnyelvű, francia-magyar kiadásban: *À la mémoire de Ladislav Gara László emlékezete*. Szerk. A. Szabó Magda. Budapest, 2023, MMA.

16 Pl. Bánfi Magda tíz levele Cs. Szabó Lászlónak, 1965–1976. Petőfi Irodalmi Múzeum, Cs. Szabó László-hagyaték V. 6021/397.